

Puutarhanhoitoa eräällä palstalla

Tämän lehden viime numerossa julkaistiin Kallervo Järvelinin näkemys informaatiotutkimuksesta. Puheenvuorossaan hän totesi sitoutuvansa vain kirjoituksensa ansioihin, mikä on hänen kannaltaan edullinen ratkaisu varsinkin siitä syystä, että ansioita on. Erityisen lämpimästi suhtaudun ajatukseen, että myös informaatiotutkimus voi olla haarautuvien polkujen puutarha – ilmaus, jonka Järvelin lainasi Veikko Pietilältä, joka puolestaan on ominut sen herralta nimeltä Jorge Luis Borges.

Järvelin kirjoittaa mm. että yhteinen kokemustausta tekee mahdolliseksi tulkita vajavainen informaatio tarkoitettulla tavalla. "Kokemustaustan erot tuottavat erilaisia tulkintoja, myös 'vääriä' tulkintoja ja uusia oivalluksia. Kuinka lukija tulkitsee tämän kirjoituksen? Tuskin kuitenkaan samalla tavalla kuin kirjoittaja!" Järvelin on oivaltanut erilaisten tulkintojen mahdollisuuden ja siitä saatavan potentiaalisen hyödyn ihan oikein, mutta oliko tarkoituksellista provokaatiota mainita lainausmerkeihin sijoitetut väärät tulkinnat? Onko kyse esim. siitä, että tekstinsä perusteella realismia kannattava Järvelin ja omasta mielestään fenomenologisesti suuntautunut Kärki saattavat olla ymmärtävinään toisiaan ja lopulta puhua aivan eri asioista?

Joka tapauksessa informaatiotutkimus voidaan jopa Järvelinin puheenvuoron pohjalta ymmärtää myös fenomenologisesta näkökulmasta. Enkä tällä tarkoita tuohon tuomittua yritystä kääntää yhden paradigman käsitteitä toisen paradigman kielelle, vaan sitä, että Järvelinin teksti on tietyllä tapaa paradigmaneutraalia - sitä samaa diplomatiaa, johon Järvelin viittaa kirjoittaessaan informaatiotutkimuksen määritelmän syntyhistoriasta. Suurin osa määritelmän aukikirjoituksesta on sellaista, että sen voi hyväksyä paitsi realististi, myös fenomenologi, joskin jälkimmäinen olisi luultavasti ilmaissut asi-
at eri sanoilla.

Dokumentti

Järvelin toteaa dokumentin olevan yksi inhimillisen viestinnän perusmuoto sekä tallennetun informaation esittämisen ja välittämisen yksikkö. Dokumentti on tarkoitettu yhtenäiseksi, kerralla välitettäväksi yksiköksi. "Tosin pitää harkita, mihin saakka on tarkoituksenmukaista ulottaa dokumentin käsite - onko myös museoviraston suoje-

päätöksen saanut rakennus dokumentti?" Järvelin ei nähtävästi ole havainnut, että vastaus hänen kysymykseensä on hänen omista sanoissaan. Avainsanoja ovat informaation *esittämisen* yksikkö sekä *tarkoitettu* yhtenäiseksi yksiköksi. Dokumentti on siis intentionaalisen aktin tuloksena syntynyt representaatio; sillä halutaan ilmaista jotakin.

Dokumentti on mitä tyypillisimmin sellainen käsite, joka voidaan ymmärtää vain intentionaalisuuden kautta. Intentionaalisuus tarkoittaa mm. sitä, että todellisuuden ilmiöt ymmärretään suhteessa johonkin tarkoitukseen. Kirjan kirjoittaja ja taulun maalaaja ilman muuta luovat dokumentteja, sillä he näillä teoillaan tarkoituksellisesti ilmaisevat jotakin jonkin tallenteen välityksellä.¹ Sen sijaan kirvesmies ei taloa rakentaessaan luo dokumenttia, koska hänellä ei ole tarkoituksena tuottaa sitä representaatiota, jollaiseksi talo saattaa myöhemmin museoviraston päätöksellä tulla. Alunperin talo ei ole dokumentti, mutta kun siihen liitetään kulttuurisia merkityksiä ja siitä tehdään vaikkapa aikansa rakennustyylin malliesimerkki, tällaisen intentionaalisen aktin seurauksena talosta tulee dokumentti – museovirastolle ja niille, jotka jakavat museoviraston kanssa yhteiset merkitykset.

Edellisestä seuraa, että informaatiotutkimuksen on ratkaistava seuraava itseymmärryksellinen kysymys: halutaanko alaan todella sisällyttää kaikkien dokumenttien tarkastelu, jolloin joudutaan ottamaan huomioon periaatteessa kaikki, mihin kulttuurimerkityksiä suinkin on liitettävissä (ja niitähän voidaan liittää mihin tahansa talikoista Barbienukkeihin) vai rajaudutaanko suosiolla tallenteisiin, jotka siis määritelmän mukaan ovat tarkoituksellisesti jonkin ilmaisemiseksi luotuja dokumentteja? Tarkennan vielä jälkimmäistä vaihtoehtoa: sen mukaan informaatiotutkimuksessa tarkastellaan ihmisten luomia dokumentteja, jotka ovat dokumentteja myös luojilleen, ja tarkastelun ulkopuolelle jäävät ne oliot, jotka ovat dokumentteja meille (für uns) mutta alkuperäisen intention mukaisesti jotain muuta – jos ne ovat inhimillisen toiminnan tuotteita – tai kokonaan vailla omaa intentiota olemassa an sich – jos ne eivät ole inhimillisen toiminnan tuotteita.

Jollekulle voi herätä kysymys, miten sitten suhtautua vaikkapa arboretumiin, joka on ihmisten luoma representaatio luonnosta, siis tarkoituksellisesti luotu dokumentti. Ratkaisu on yksinkertainen: vaikka arboretum kokonaisuutena on dokumentti, se ei koostu yksinomaan alkuperäisistä dokumenteista. Puutarhurit ovat järjestäneet kasvit

tietyllä tavalla sekä varustaneet ne tarvittavalla informaatiolla. Arboretumissa kävijät tuntevat käsitejärjestelmän, jossa kasvit ovat puita, kukkia tai pensaita. Sen sijaan itse kasvit luontokappaleina eivät esitä mitään, ne ovat. Toimiessaan itselleen ominaisella tavalla eli ottamalla maaperästä ravinteita, yhteyttämällä, tuleentamalla jne. kasvit eivät suorita intentionaalisia akteja tavoitteenaan esittää ihmisille Puuta, Kukkaa tai Pensasta.

Edellä esitetystä seuraa, että informaatiotutkimuksessa voidaan kyllä ottaa huomioon arboretum paikkana, jossa ihmiset voivat hankkia tietämystä kasveista katselemalla niitä sekä käyttää kasvitieteellistä informaatiota, joka on tallennettu kasvien läheisyydessä oleviin lappuihin, mutta vain noita lappuja pidetään informaatiotieteellisessä mielessä dokumentteina. Informaatiotutkimuksen kiinnostuneisuus museoista, jotka Järvelin mainitsee yhtenä informaatioresurssina, on samankaltaista. Museoiden järjestäminen siten, että ne mahdollisimman hyvin palvelevat informaation saannin tavoitetta, sekä museoissa olevat tallenteet kuuluvat informaatiotutkimuksen mielenkiintoalueeseen. Sen sijaan museoihin sijoitetut kivenpalat, juustokehät, mammutin hampaat ja vaha- Michael Jacksonit eivät kuulu.

Informaatiotutkimukselle talot eivät ole dokumentteja eivätkä talikotkaan, mutta entä ryhmä jäteöljyllä täytettyjä astioita – tapauksessa, jossa taiteilija on nuo astiat täyttänyt ja järjestänyt taidemuseoon herättääkseen ihmiset ajattelemaan ympäristön tilaa? Järvelinin mukaan dokumentti on tallennetun informaation esittämisen ja välittämisen yksikkö. Onko jätepönttöryhmä tallennetua informaatiota? Jos on, tulisiko meidän ryhtyä tutkimaan esim. jäteöljyn sisällönkuvaailua? Jos ei ole, niin miksi sitten muutama epämääräinen väriäikkä kankaalla on? Siksikö, että pöntöt voidaan kasata uudelleen eri järjestykseen ja öljykin voidaan vaihtaa, mutta väriäikkä ei voi irrottaa kankaasta rikkomatta taulua? Toisaalta miten tämä astia-asetelma voi olla Järvelinin määritelmän mukaista tallentamatonta informaatiota, kun taiteilija ei ole ihmisten keskellä sen enempää suullisesti kuin elektroonikään välittämässä sanomaansa?

Muuten, jos dokumentti on aina *tallennetun* informaation välittämisen yksikkö, en ymmärrä, miksi informaatiotutkimuksessa pitäisi lainkaan puhua dokumenteista. Eikö tallenne riittäisi? Viestintää tutkivissa tieteissä termi dokumentti voitaisiin varata tarkoittamaan tietynlaista televisio-ohjelmaa ja elokuvaa sekä tiettyä Juice Leskisen laulua.

Hajahavaintoja tietämyksestä ja informaatiosta

Järvelinin mukaan tietämystä hankitaan kokeamalla ja informaatiota käyttämällä. "Kokemisella ja informaation käytöllä ei ole ehdotonta rajaa tietämyksen hankinnassa", hän myös toteaa, mihin on helppo yhtyä. Järvelinille tyypilliseen lähestymistapaan, johon kuuluu systematisointi ja kokonaisuuksien paloittelu toisiinsa suhteessa oleviksi osiksi, kokemuksen ja informaation käytön erottelu varmasti soveltuu. Jos maailmaa sen sijaan tarkastelee toisenlaisessa viitekehyksessä, erottelu ei ole käyttökelpoinen. Järvelinin mainitsemat virtuaalitodellisuudet ovat asia sinänsä, mutta lisäksi kaikki joukkoviestinnän vastaanotto voidaan tulkita myös rituaalinomaiseksi maailmaan osallistumiseksi – tällöin ei enää voida puhua informaation käytöstä, vaan pelkästään kokemisesta.

Muutoinkin Järvelin taipumus laatia hyvin strukturoituja jäsennyksiä tarkasteltavista ilmiöistä, kuten esim. hänen puheensa tiedostetusta määrätystä ja tiedostetusta vapaasta informaation haluamisesta, voi olla monissa tapauksissa tarkoituksenmukainen lähestymistapa, joten käytettäköön sitä niissä. Mutta viestinnässä on alueita, joihin tämä ei sovi, jos tarkasteltavat ilmiöt halutaan todella ymmärtää. Vaikkapa saippuaopperan katsomisen sijoittaminen kategoriaan "tiedostettu, vapaa" ei kerro asiasta mitään sellaista, jota emme jo arkijärjellä tajuaisi, eikä se täten tee ilmiöstä tutkimuksellisesti mielenkiintoista.

Järvelinin kategorioihin kuuluu mm. tietämykseen perustumaton raakainformaatio, jota hänen mukaansa voidaan lähestyä esim. asettamalla TV-kamera Tampereen keskustorille kuvaamaan Hämeenkatua. Esimerkin valinta ei välttämättä ole onnistunein mahdollinen. Ajatellaanpa vaikka Anssi Mänttärin elokuvia, joissa on paljon satunnaisuutta: kamera on vain pystytetty johonkin ja sitten kuvataan kohta, jossa replikointi on juuri niin tyhjänpäiväistä kuin se usein arkielämässämme on ja jossa taustalla saattaa tapahtua asioita, joilla ei näytä olevan mitään merkitystä elokuvan tarinan kannalta. Mänttari edustaa aivan päinvastaista ajattelutapaa kuin Alfred Hitchcock: jälkimmäiselle elokuva on elämää, josta tylsät kohdat on leikattu pois, mutta Mänttari kuvaa juuri ne tylsät kohdat. Järvelinin tekstin perusteella Mänttari (näennäisen) satunnaisia tapahtumia kuvaamalla keräisi tietämykseen perustumatonta raakainformaatiota.

Kuitenkin hänen elokuviaan katsoessa voi oivaltaa asioita kirkkaammin kuin todellista ympäristöä tarkkailemalla. Toisinaan hyvä kiteytys onkin siivoamaton esitys siitä, mitä tapahtuu.

"Vain sellaista informaatiota käytetään, joka ymmärretään käyttökelpoiseksi tietämyksen hankinnan kannalta", kirjoittaa Järvelin. Jos näin on, mitähän tietämys mahtaa loppujen lopuksi olla? Esim. kun minä katson Kauniita ja rohkeita, en suinkaan miellä sitä mitenkään käyttökelpoiseksi minkään muun kuin tietoisien tyhminä olemisen kannalta, mutta silti voin käyttää sen välittämää informaatiota - jollen muuhun, niin ainakin siihen, mihin tällaisia sarjoja yleensä käytetään, eli päivitelläkseni ystäville, mitä kaikkea ne taas viime jaksoon olivatkaan keksineet². Viestinnän tutkimuksesta kiinnostuneena tosin saan samalla informaatiota siitä, millainen on tämän hetken populaarikulttuurin yhden genren valtavirta ja millaista maailmankuvaa siinä ihmisille tarjotaan.

Järvelin toteaa myös: "Yksinkertaisimmillaan informaation käyttäminen on iskelmän kuuntelua tai dekkarin lukemista." Miten näiden populaarikulttuurin tuotteiden - iskelmän, dekkarin, saippuaoopperan - käyttö on yksinkertaisempaa kuin jokin muu informaation käyttäminen? Kauniiden ja rohkeiden katsominenkin voi merkitä monivaiheista, ajallisesti epäjatkuvaa sekä erilaisia muokausprosesseja sisältävää informaation käyttöä, joka lopulta lisää tietämystä, vaikka tähän ei ole pyrittykään. Lisäksi, kuten Elina Rauhala huomautti asiasta keskustellessamme, viihdemuusikolle iskelmän kuunteleminen on totista työtä, johon sisältyy kappaleen kaikkien elementtien analyysi sen myöhempää nuotintamista ja esittämistä varten. Ettei vain Järvelinin moniarvoiseen puutarhaan olisi päässyt livahtamaan elitismin käärme?

Riitta Kärki

Viitteet

1 Ilmaisemisen käsite kattaa tietenkin muutakin kuin kirjoittamisen, maalaamisen jne. Mikä tahansa käyttäytyminen, jonka taustalla on oletus toisesta ihmisestä käyttäytymiseen sisältävän viestin vastaanottajana, on ilmaisemista. Esim. Järvelinin mainitsema virkamiesyhteisön jäsenenä tai aikidon harrastajana oleminen on osaltaan representaatiota: virkamiesyhteisössä menestyäkseen hänen on esitettävä Virkamiestä siinä määrin, että häntä sellai-

senä kohdellaan. Vaikkapa tiedekuntaneuvoston kokouksessa on paljon tarkoituksenmukaisempaa esittää Virkamiestä kuin Aikidokaa.

2 Hyvä päivittelemisen aihe oli mm. se, että Los Angelesissa sijaitsevassa yleisessä kirjastossa oli full text -tietokantana New Yorkissa sijaitsevan yliopiston vuosikertomukset, joista puolestaan kävi ilmi erinäisiä seikkoja erään päähenkilön yksityiselämästä.

Ammummeko hyttysiä tykillä?

Tämän lehden viime numerossa kirjasto- ja informaatiotieteen määrittelystä käyty keskustelu antoi minulle aiheen kahteen pohdiskeluun. Toinen koskee dokumentin käsitettä ja toinen tieteenalan määrittelyn monisanaisuutta.

Dokumentin käsite

Alustuspuheenvuorossaan Kalervo Järvelin (s. 25) on taipuvainen pitämään dokumentin käsitettä laajempaan kuin alallamme yleensä on tapana. Saman teki jo lisensiaatintutkimuksessaan 1988 Vesa Suominen. Mielestäni he sekoittavat toisiinsa dokumentti -sanana käytön yleiskielessä ja sanan täsmäkäytön kirjastotieteeksi ja informatiikaksi kutsutulla tieteenalalla.

Totta kai hieroglyfikaiverrusten peittävä obeliski on dokumentti merkityksessä todiste oman aikansa kulttuurista. Kirjasto- ja tietopalvelutyön ulkopuolelle se rajautuu siitä yksinkertaisesta syystä, että järkälettä ei kyetä siirtämään paikasta toiseen kaiverrusten ilmaisemaa asiasisältöä tarvitsevien käytettäväksi. — Fantasiahahmo Obelix siihen pystyisi, mutta minne hän obeliskin kulloinkin kippaisi?

Toimi- ja tutkimusalamme dokumentille tunnusomaista on, että se on niin kevyt esine, että yksi ihminen voi sen vaivattomasti siirtää paikasta toiseen. Mikään siirtäminen ei tietenkään ole tarkoitus itsessään, vaan on sidoksissa siirrettävän esineen tarkoitukseen. Tällä alalla se on esineen kantaman informaation saattaminen ihmisten käytettäväksi heidän eri tarkoituksiinsa. Yleisimmin informaatio on kiinnitetty dokumenttiin kirjoitusmerkein nuotti- ja taktiilikirjoitus mukaan lukien. Viestintäteknikan kehitys on tuonut mukanaan myös